

Ceditçiliğin Ayak İzinde Ölümsüz Bir Aydın; Lutpulla Mutellip

An Immortal Intellectual in the Footsteps of Jadidism; Lutpulla Mutellip

Özlem Altın^{1*}
Ömer Çokal¹

¹ Sakarya Serdivan Bahçelievler Gazi İlkokulu, Sakarya, Türkiye, fonem1@hotmail.com

² Sakarya Serdivan Bahçelievler Gazi İlkokulu, Sakarya, Türkiye, omercokal5454@gmail.com

*Sorumlu Yazar/Corresponding Author

Öz: Bu çalışma, 19. yüzyılın ortalarında Rusya Müslümanları içerisinde cereyan eden eski usul eğitim anlayışına karşı yeni usul eğitim anlayışını savunan Ceditçilik hareketinin Doğu Türkistan'daki etkilerini ve bu etki çerçevesinde şekillenen Ceditçi aydın profilini ele almaktadır. Cedit hareketi, Doğu Türkistan coğrafyasında eğitim, toplumsal, dini ve siyasi alanlarda önemli dönüşümler meydana getirmiştir. Bu dönüşümün önemli temsilcilerinden biri olan Lutpulla Mutellip, yalnız bir şair değil aynı zamanda Ceditçi fikirlerini Türk dünyasına yayan reformist bir aydın profili olarak öne çıkmaktadır. Lutpulla Mutellip, halkın özgürleşmesi, sosyal adalet, kültürel uyanış ve milli kimliğin inşası gibi konularla modernleşme sürecine katkı sağlamıştır. Çalışmanın amacı, Lutpulla Mutellip'in şiirlerinden ve düşüncelerinden hareketle onun Ceditçi kimliğini ortaya koymak ve bu kimliğin Doğu Türkistandaki modernleşme sürecine nasıl hizmet ettiğini analiz etmektir. Mutellip'in şair kimliği, yalnızca bireysel bir sanat anlayışını değil; aynı zamanda toplumsal dönüşümün parçası olan bir aydın duruşunu da yansıtmaktadır. Bu bağlamda bu çalışma, Lutpulla Mutellip'in eserlerini tarihsel ve düşünsel arka planla ilişkilendirerek değerlendirmektedir. Yöntem olarak tarihsel bağlam analizi kullanılmış olup Lutpulla Mutellip'in dünyası ve Ceditçilik faaliyetleri düşüncesi ışığında incelenmiştir. Çalışma, bu yönüyle hem Doğu Türkistan edebiyatına hem de modernleşme süreçlerine dair literatüre katkı sağlamayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Halk, Doğu Türkistan, Uygur Edebiyatı, Usul-ü Cedit, Usul-ü Kadîm

Geliş Tarihi/Received: 28.01.2025
Kabul Tarihi/Accepted: 31.05.2025
Yayımlanma Tarihi/ Available Online: 30.06.2025

Abstract: This study deals with the effects of the Jadidism movement in East Turkistan, which defended the new-style education against the old-style education understanding that took place among the Muslims of Russia in the middle of the 19th century, and the Jadidist intellectual profile shaped within the framework of this effect. The Jadid movement has brought about significant transformations in education, social, religious and political fields in East Turkistan. Lutpulla Mutellip, one of the important representatives of this transformation, stands out not only as a poet but also as a reformist intellectual profile who spread Jadidist ideas to the Turkic world. Lutpulla Mutellip contributed to the modernization process with issues such as the emancipation of his people, social justice, cultural awakening and the construction of national identity. The aim of the study is to reveal Lutpulla Mutellip's Jadidist identity based on his poems and thoughts and to analyze how this identity served the modernization process in East Turkistan. Mutellip's identity as a poet reflects not only an individual understanding of art, but also an intellectual stance that is part of social transformation. In this context, this study evaluates Lutpulla Mutellip's works in relation to the historical and intellectual background. Historical context analysis is used as a method and Lutpulla Mutellip's world and Jadidism activities are analyzed in the light of his thought. In this respect, the study aims to contribute to the literature on both East Turkistan literature and modernization processes.

Keywords: People, East Turkistan, Uyghur Literature, Usul- ü Cedit, Usul-ü Kadîm

Extended Abstract

In the mid-19th century, the Jadidism movement, which emerged among Muslim communities within the Russian Empire as a reaction to the inadequacy of traditional educational institutions, emerged as an important modernization move. This reform movement had multi-layered objectives, not only in the field of education, but also cultural revival, social transformation and national awakening. This movement, which spread to different parts of the Turko-Islamic geography in a short time, was also influential in East Turkestan and found an intellectual ground in the region, especially through pioneering figures such as the Musabay Brothers. These reformers pioneered the establishment of modern educational institutions and made significant contributions to the development of rational thought and a sense of collective identity in Uyghur society.

Lutpulla Mutellip, who grew up in this intellectual and cultural climate, dealt with themes such as individual freedom, national consciousness and social awakening in his poems written in the early 1930s, and became one of the symbolic names of the reflection of Jadidist thought in East Turkestan. Mutellip's poetry should be considered not only as an effort to raise awareness of the Uyghur people, but also as a call for cultural revival and a literary step towards modernization. This study aims to examine the effects of the Jadid movement in East Turkestan through the life and works of Lutpulla Mutellip. Through Mutellip's intellectual and artistic legacy, the intellectual transformation of Uyghur society in the process of modernization is analyzed; in this context, it is emphasized that Jadidism is not only an educational reform movement, but also a cultural awakening and identity construction. The study also reveals how this reformist movement played a central role in the historical memory of not only East Turkestan but also the entire Turkic world.

1. Giriş

19. yüzyılın ortalarında Çarlık Rusyası'nın Doğu Türkistan üzerindeki emperyalist politikaları, Türkistan'da yaşayan Türk aydınları arasındaki reformist hareketleri tetiklemektedir. Türk-İslam devletleri arasında kültürel, siyasi değişim ve dönüşümlerin yaşandığı bu dönemde Avrupa devletlerinin sanat, bilim, fen, teknoloji gibi birçok alanlarda ilerleme sağladıklarını gören Türkistan aydınları, eğitimde yenilik düşüncesiyle fikri ve siyasi adımlara yönelmişlerdir. Değişim ve dönüşüm sürecinin getirdiği etkilerle Osmanlı İmparatorluğu içerisinde kendilerini "Genç Türkler" olarak tanımlayan genç aydınlar, Çarlık Rusya'sı ve Çin Hükümeti'nin baskısı altındaki Türkistan coğrafyasında ise Ceditçiler olarak adlandırılmışlardır. Türk halklarının yetiştirdiği genç aydınlar, bu dönüşüm süreci içerisinde İsmail Gaspıralı'nın dikkat çekici hamlelerinden biri olan Cedit öğretisini yol gösterici olarak benimsemişlerdir. Eğitim ve düşünce olarak köklü reformları hedef edinen Türk aydınları, uluslarını toplumsal uyanışa davet etmek için inkılâpçı girişimlere başlamışlardır. Türkistan'a süratle yayılan Ceditçilik hareketi, sadece eğitimde yenileşme ile sınırlı kalmamış aynı zamanda Doğu Türkistan halkını bilinçlendirme, Çin ve Rusya'nın asimilasyon politikalarına karşı bağımsız bir devlet kurma idealleri için bir yol gösterici olarak adlandırılmıştır. Cedit hareketi, kadîmci eğitim anlayışına karşı, modern yeni okulların kurulmasını teşvik etmektedir. Ceditçiler tarafından Doğu Türkistan'da kurulan Cedit okulları, Uygur halkının kendi kültürel değerlerini yok etmeden çağdaş medeniyet düzeyi, sosyal ve fenni bilimlerle tanışmasını sağlamıştır. Cedit hareketi, Türk halkları arasında dil birliğinin sağlanması, milli kimlik bilinci, toplumsal uyanışı temel alan bir çerçeve çizmektedir.

Cedit öğretisinin getirmiş olduğu bu fikrî benimseyen ve Cedit hareketinin sağlamış olduğu kültürel ortamda yetişen Türk aydınlarından biri de Lutpulla Mutelliptir. Kısa yaşamına rağmen derin izler bırakan Lutpulla Mutellip, Doğu Türkistan'da bu akımın en önemli isimlerinden birisi olmuştur. Lutpulla Mutellip, sadece bir şair değil aynı zamanda Cedit Hareketi'nin Doğu Türkistan'daki etkilerini eserlerine yansıtan bir düşünce adamıdır. Makalede Ceditçiliğin tanımı, Doğu Türkistan'da Cedit hareketinin yayılma safhaları ve etkileri ele alınacaktır. Bu makalenin amacı, Uygur şairi Lutpulla Mutellip'in Cedit hareketiyle tanışması, bu hareketin onun düşünce dünyasına ve Doğu Türkistan halkına sağladığı

katkılarından hareketle, Cedit hareketinin Doğu Türkistan'daki etkisi, Çin hükümeti ve Rusya'nın emperyalist politikalarının Cedit hareketi ile çatışma ve etkileşim aşamaları, milli kimliği yeniden inşa etme sürecinde Türkistan aydınlarının direniş faaliyetleri, bu direniş ve modernleşme sürecinde Lutpulla Mutellip'in merkezi rolünü incelemeyi hedeflemektedir. Çalışmaya duyulan ihtiyacın gerekçesi, Doğu Türkistan üzerindeki baskı, işgal ve asimilasyon politikaları, Rusya ve Çin'in hakimiyetleri sırasında Doğu Türkistan halkının gelenek, göreneklerini silmeye çalışması, Türkistan aydınlarının düşüncelerinin bastırılması, Ceditçi aydınlar tarafından halkı bilinçlendirmek için yazılan dergi, gazete gibi yayınların Çin ve Rusya tarafından imha edilmesi, reformist Türk aydınlarının Çin ve Rusya tarafından şehit edilmesidir. Bahsi geçen bu durumlar Uygur edebiyatı tarihinde önemli bir rolü olan Lutpulla Mutellip ve Ceditçi Türkistan aydınlarının hak ettiği değeri görmemesine yol açmaktadır. Bu çalışma, Türkistan coğrafyasının modernleşme sürecine katkı sağlayan, Türkistan'daki Türk kimliğinin inşasında önemli bir yeri olan Ceditçilerin isimlerini hafızalara kazımak, Cedit hareketi, modernleşme süreci, Türkistan'ı etkileyen reformlara bütüncül açıdan bakmayı sağlayacaktır. Araştırma nitel araştırma bağlamında literatüre dayalı betimsel modelle tasarlanmış olup doküman incelemesi şeklinde yürütülmüştür.

2. Doğu Türkistan'da Ceditçilik Hareketi

19. yüzyılın son çeyreği ve 20. yüzyılın başlarında İsmail Gaspıralı önderliğinde, eğitimde yenilik hamlesiyle başlayan Ceditçilik akımı, Osmanlı İmparatorluğu dâhil olmak üzere tüm Türkistan coğrafyasında kök salmaktadır. Çin Halk Cumhuriyeti'nin işgali altındaki Doğu Türkistan'da usul-ü cedit sisteminin yayılma safhası 19. yüzyılın ortalarına doğru tekabül etmektedir. Bu dönemde Sincan Uygur Özerk Bölgesinde halk arasında birçok ekonomik, siyasi ve sosyal ayrımlar ortaya çıkmaktadır. (İnayet, 2022) Çin Milli Partisi Gomından, Doğu Türkistan halkı üzerinde birçok baskılar ve kurallar uygulamaktadır. (İnayet, 2022) Halk, zengin ve fakir olarak iki kesime ayrılmış olup ulusal bilinç ve milli şuur ayaklar altına alınmaktadır. Doğu Türkistan halkını derinden etkileyen bu olaylar neticesinde Türkistan aydınları eski eğitim sisteminin de beraberinde getirdiği yozlaşma, eğitimde eksiklik gibi sorunlara karşı topyekûn çözüm arayışına girmektedir. Doğu Türkistan coğrafyasının değişen tablosuna karşılık Cedit öğretisi; "fen okulu (penniy mektep), yeni usul okul, yeni eğitim düzenine bağlı okul" gibi kavramlarla 1870 yıllarında Doğu Türkistan'da yer almıştır. (İnayet, 2022) Uygur Türk aydını olan Bahavundubay ve Hüseyinbay (Musabay kardeşler), Kazan'da yenilikçi eğitim görmüş olup 1875 yılında Beytullah medresesinde çağdaş eğitim anlayışına uygun bir eğitim programına başlamışlardır. 1885 yılında ise Hüseyiniye mektebini kurmuş olup Cedit öğretmenleriyle birebir eşleşen bir eğitim reformu gerçekleştirmişlerdir. Musabay kardeşler dışında Doğu Türkistan'da ilk Ceditçi, reformist aydın olarak tanınan bir isim vardır. Bu isim, 1862 yılında dünyaya gelen Abdulkadir Damollam (Abdulkadir İbn Abdülvaris Kaşgari)dir. Abdulkadir Damollam, yüksek tahsil görmek için gittiği Buhara'da İsmail Gaspıralı'nın fikirlerinden etkilenmiş olup Cedit hareketine katılmıştır. 1912 yılında ise Kaşgar'da usul-ü cedit okulu açıp, kız çocuklarının okumasını, Uygur halkının topyekûn cehaletten kurtulmasını amaç edinip Uygur halkını bilimsel, sosyal ve fen alanında ilerlemeye davet etmektedir. (İnayet, 2022) Abdulkadir Damollam aynı zamanda Çin hükümeti ile emektaşlık yapan kadımcilere de savaş açmaktadır. Abdulkadir Damollam'un vefatından sonra Doğu Türkistan'da Ceditçilik faaliyetlerini Mahsut Muhitti yönetmektedir. 1914 yılında Turfan'da Mehсудиye isimli Cedit okulunu açmaktadır. (İnayet, 2022) Mahsut Muhitti'nin bu öğreتيye yönelmesindeki en büyük sebep Abdullah Tukay'ın şahsiyetinden ve eserlerinden etkilenmesi olmuştur. Türkistan coğrafyasının birçok bölgesinde eğitim alan Mahsut Muhitti, Türkistan aydınları arasında çığ gibi büyüyen Cedit akımının etkisiyle Tatar aydını Ali İbrahimov ve Haydar Bey'i Tufanda kurmuş olduğu usul-ü cedit okulu bünyesine katmıştır. 1917 yılının sonlarında doğru Rusya'ya giden Mahsut Muhitti, Cedit öğretisini Türkistan coğrafyasında yaymayı hedeflemiş buna yönelik olarak Gülendam Avistay, Hesamettin Efendi gibi önemli isimleri Uygur'da açtığı Cedit okullarında görevlendirmektedir. Turfan'da görev alan Gülendam Avistay, Mekteb-i Gülendamiye isimli Cedit okulunu açmaktadır. 1927 yılında ise Mahsut Muhitti'nin görevlendirdiği

diğer isimlerden birisi olan Abdulhalık Uygur, Hürriyet mektebini açmaktadır. 1931 yılında Kumul'da Kumul inkılâpçılarının başı Hoca Niyaz Hacı önderliğinde Cedit öğretisinin siyasi faaliyetlerine yönelik bir ayaklanma çıkmıştır. Bu ayaklanmayı tüm Türkistan coğrafyasına yaymak isteyen Mahsut Muhitti, öğrencisi Abdulhalık Uygur ve erkek kardeşi Mahmut Muhitti ile birlikte Çin yönetimine ve kadîmcilere karşı Turfan'da gizli bir teşkilat kurmuştur. (İnayet, 2022) Kumul inkılâpçıları, Hoca Niyaz Hacı önderliğinde Kumuldaki ittifakın gücünü arttırırken diğer yandan Mahsut Muhitti, Turfan'da kurduğu gizli teşkilat üyeleri "Musul Muhitti, Mahmut Muhitti, Hamidullah Âlem Ahund, Damolla Abdullah, Abdulhalık Uygur, Neimi, Yunus Saidi, Tahir Bey, Abdulkadir Damolla, Bay Azizi, Timur Cisa, Lükçünlü Niyaz" gibi isimlerle Çin'e karşı büyük bir çatışmaya girip şehit olmuştur. (Hekim, 2015) Mahsut Muhitti'nin vefatından sonra sosyal, siyasi ve eğitim alanındaki çalışmalarını öğrencisi Abdulhalık Uygur devralmıştır. Ali İbrahimov ve Haydar Efendi ile birlikte Tufan'da Ceditçi (yeni usul) eğitim vermeye devam etmiş aynı zamanda da Doğu Türkistan'da Abdulhalık Uygur kütüphanesini kurmuştur. 1931 yılında Mahsut Muhitti ve Mahmut Muhitti ile birlikte Kumul halkının inkılâp önderi Hoca Niyaz Hacı'nın örgütüne destek verip, Mahsut Muhitti ile silahlarını temin ve tamir etme, Çin hükümetine karşı siyasi faaliyetlerinden dolayı 1932 yılında şehadete ulaşmıştır. 1933 yılında Doğu Türkistan kısmen Rusya'nın etkisine girmektedir. (Tuna, 2012) Abdulhalık Uygur'un ölümüyle birlikte 1910-1920 yılları arasında Abdulkadir Damollam ile birlikte Cedit hareketinin yayın organını devam ettiren Kutluk Hacı Şevki, Doğu Türkistan'daki Cedit faaliyetlerine devam etmektedir. Bu dönemde Çin ordusu komutanı Sheng Shı-cai, Jin Shuren'e karşı savaş açarak hükümeti ele geçirmektedir. Sheng Shı-cai, Çin hükümetini ele geçirdikten sonra Rusya ile iş birliğine girişip Rus devlerinin siyasi ve askeri gücünü arkasına alarak mahalli bağımsızlık hareketlerine karşı savaş açmıştır. (Tuna, 2012) Kutluk Hacı Şevki, Cedit öğretisini yayma ve Çine karşı milli siyasi yapılanma kurma gibi faaliyetlerden dolayı Sheng Shı-cai hükümeti tarafından tutuklanıp milliyet şuuruna sahip olduğu için 1937 yılında şehit edilmiştir. Abdullah Domallam ise Tufandaki gizli örgütün yazıcılığını üstlenmek, Kumul inkılâpçıları tarafından gönderilen mektup ve bildirimleri Tufan inkılâpçılarına iletip Güney Türkistan'a göndermek gibi suçlardan şehit edilmiştir. (Hekim,2015) Ceditçi aydın Mehmet Ali Tefvik bu dönemde Sheng Shı-cai hükümetinin emri ile canlı candle yakılıp şehit edilmiştir. İsa Yusuf Alptekin, Sabit Damolla, Mesut Sabri Baykuzu, Kurbay Koday, Mahmut Muhitti, Muhammed Emin Buğra isimli Doğu Türkistan aydınları da bu kıyımın şehitlerindedir. (İnayet,2022) Rusya'nın Doğu Türkistan'ın 1930lu yıllardan itibaren Rusya'nın etkisi altına alınmasındaki temel etken, 1917- 1931 yılları arasında yaşanan Ekim İhtilaliyle çöken Çarlık rejimini yeniden inşa etmektir. Kumul halkının inkılâp önderi Hoca Niyaz Hacı'nın Kumul'da, Mahmut Muhitti, Mahsut Muhitti ve Abdulhalık Uygur'un Tufan'da, Mehmet Emin Buğra'nın ise Hoten'de çıkardığı inkılâpçı ayaklanmalar, Rus hükümetinin Doğu Türkistan üzerinde güçlenmesinin önünü açmaktadır. (Ahmetbeyoğlu, 2017)

3. Ceditçiliğin Rusya'daki Doğuşu ve Türkistan'a yayılışı (1905-1917)

Fransız ihtilalinin getirmiş olduğu özgürlük düşüncesinin Rus Çarlığına sızması ile birlikte Rus Çarlığı himayesinde yaşayan Türk halkları reformist ayaklanmalar başlatmıştır. 1917 yılına kadar birçok girişimde bulunan Türkistan aydınları, esarete karşı bağımsızlık yolunun birlikte mücadele etmek olduğunu anlamışlardır. 1905- 1917 yılları arası Rusya Müslüman aydınlarının oluşturduğu heyet, Türk halklarının geleceği ve haklarını korumaya yönelik kongreler düzenlemişlerdir. Düzenlenen bu kongrelerde, Türk halklarının dini, siyasi ve fikri kararları ele alınmaktadır. Yapılan kongreler sonucunda Çin ve Çarlık Rusya himayesi altında yaşayan Türk halklarının sesi birçok yayın organı tarafından duyurulmuşsa da yeterli olmamaktadır. (Çelik, 2022) Çarlık Rusya'sı himayesinde yaşayan ticaret yoluyla birçok ekonomik ayrıcalıklar elde eden Kırım Tatar Türkleri, Türk aydınlarına maddi yönden destek verip bağımsızlık fitilini ateşlemişlerdir. (Çakırlar, 2017) Kırım'ın ünlü reformisti Cedit hareketinin öncüsü İsmail Gaspıralı,1884 yılında Kırım'da açtığı Usul-ü Cedit isimli okuluyla Rusya Müslümanları arasında eğitim ve kültürü içinde barındıran reformist bir harekete adım atmıştır. (Killoğlu, 2019) Başta Kırım, Kazan, Özbekistan (Buhara), Semerkant, Taşkent, Kaşgar, Kabil, Almatı

gibi merkezlerde filizlenen bu hareket zamanla Türkistan'ın geniş bölgelerine yayılmıştır. Rusya'daki Müslüman topluluklar, özellikle Tatar Türkleri aracılığıyla Ceditçiliği benimsemektedir. 1904-1905 yılında meydana gelen Rus- Japon savaşında, Rusya'nın Japonya'ya yenik düşmesi, Rus himayesi altındaki Türk devletlerinde Rusya'nın güçsüzleştiği düşüncesini uyandırmaktadır. 1905 yılında gerçekleşen Rus İnkılabıyla ise Türkiye Türklerindeki Türkçülük fikri, Yusuf Akçura ve İsmail Gaspıralı'nın siyasi hamleleri Rusya himayesi altındaki Müslüman Türk devletlerinde Cedit hareketinin yayılmasına katkı sağlamaktadır. 1905 yılında Cedit hareketi bir teşkilat niteliğinde ortaya çıkmaktadır. (Kasimov & Yelok, 1993) 1905 yılında meydana gelen Rus Devrimi esnasında İsmail Gaspıralı'nın "Dilde, fikirde, işte birlik" sloganı ve kurmuş olduğu Tercüman gazetesi o dönemde Türk devletleri üzerine güneş gibi doğmuştur. Türkistan coğrafyasına ait Buhara, Semerkant gibi birçok şehirde matbaalar kurulmuş, gazete, dergi, kitaplar basılmıştır. (Kasimov & Yelok, 2010) Çarlık Rusya'sında 1905 yılına kadar Ceditçi aydınlar tarafından çıkarılan süreli yayın sayısı 12'dir. 4 yayın Kazan ve Kırım Türkçesi, 6 yayın Azerbaycan Türkçesi, 1 yayın Özbek Türkçesi, 1 yayın ise Kazak Türkçesidir. (Uçan & Demirtaş, 2022) Çin'in baskıcı politikaları altında esarete mahkûm kalan Doğu Türkistan halkı Ceditçilik hareketlerine siyasi baskı ve işkencelerden dolayı geç katılmışlardır. Türkistan'da ilk Cedit hareketi "Çağatay Gürüŋü" isimli teşkilatın kurulması olmuştur. (Uçan & Demirtaş, 2022) 1905 yılında Türkistan coğrafyasında çıkan ve bu coğrafyada Cedit öğretilerine dair ilk gazete olan "Orta Asya'nın Ömürgüzarlığı" isimli yayın Türkistan'da bağımsız bir Türk devleti kurulacağı endişesiyle Çarlık rejimi tarafından yasaklanmaktadır. (Uçan & Demirtaş, 2022) 1906 yılında Türkistan'da Ceditçilik hızlı bir şekilde yayılmaya başlamaktadır. Bu harekete ait "Ayna, Yurt, İslah dergileri ve Buhara-i Şerif (1912), Turan (1912), Terakki, Hurşid (1906), Şöhret, Sada-yi Türkistan (1914), Sada-i Fergana (1914), Balapan, Kazak" isimli gazetelerle yayın sayısı artmaktadır. (Uçan & Demirtaş, 2022) 6 Eylül 1906'da Hurşid ve Şöhret gazetelerinin Türkistan'da çıkarılmasında emeği geçen kişiler Mahmut Hoca Behbudi ve Münevver Kari'dir. (Kalkınç, 2011) Buhara-i Şerif gazetesi ise 11 Mart 1912 yılında Türkistan'daki Ceditçi aydınlar Abdullah Fıtrat ve Sadrattin Ayni tarafından, Cedit öğretilerini halka yaymak amacıyla çıkarılmaktadır. 1911 yılında Çarlık rejiminin İç İşleri Bakanı Mahlakov, Ceditçilere karşı büyük bir önlem alınması gerektiğini vurgulamaktadır. (Devlet, 2011) Rusya'daki Müslüman toplulukların gelişmesi ve aydınlanmasından rahatsızlık duyan Çarlık Rusya rejimi, 1911 yılında belirli bölgelerdeki Cedit okullarını ve Ceditçilere ait yayın organlarını kapatmıştır. Birçok Ceditçi aydın bu dönemde Pantürkizm suçlamasıyla esir edilmektedir. (Çelik, 2022) Türk dünyasının ilk müslüman kadısı Muhlise Bubi'nin kız okulu, medrese davası kapsamında Çarlık Rusya'sı tarafından kapatılmış ve Bubi, Cedit öğretisini savunduğu için Rus hükümeti tarafından tehdit olarak görülmüştür. 1914 yılında I. Dünya savaşının başlamasının ardından 1917 Ekim İhtilali, Çarlık Rusya'sı rejiminin sonunu getirmektedir. (Çelik, 2022) 1922 yılında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler birliği kurulmuştur. 1917- 1926 yılları arasında dinden faydalanma politikası güden Rusya, 1926-1929 yıllarında dine saldırı ve dini bütün Müslüman Türk halklarına karşı mücadele politikasına girişilmektedir. (Çalışkan, 2012) SSCB döneminde izlenen politika dolayısıyla Türkistan coğrafyasında ve SSCB himayesinde yaşayan Türk-Müslüman halkların diğer devletlerle olan iletişimleri ilgileri tamamen yasaklanmıştır. Bununla birlikte Müslümanlara yönelik Kafkasya ve Orta Asya'ya girişi yasağı getirilmektedir. SSCB bünyesinde yaşayan Türk- Müslüman halkın yurt dışına çıkmasına izni verilmemektedir. Müslümanlıkla ilgili camiler ve kuran kursları gibi kurumlar kapatılmış, mekteplerde ve mektep dışında dinsizlik propagandası yapılmıştır. Müslüman halka ait vakıf malları kamulaştırılmış aynı süreçte ise şeriat mahkemeleri kaldırılmıştır. Bu duruma isyan edip ses çıkaranlar tutuklanmış veya sürgüne gönderilmektedir. "Bu dönemde idam edilen, hapse atılan ve sürgüne gönderilen Müslümanların sayısı milyonlarla ifade edilmektedir. 20. Yüzyılda Ruslar tarafından gerçekleştirilen ve yaklaşık 40 Milyon insanın ölümüyle sonuçlanan Bolşevik Devrimi, Dünya Tarihine kara bir sayfa olarak kaydedilmektedir. 1917 Bolşevik İhtilali'nden önce 30.000 civarında olan cami sayısı 1960'lı yıllarda birkaç yüze inmektedir." (Çelik, 2022) Kısacası, 1905-1917 yılları arasındaki Cedit eğitiminin dil ve reformları üzerine etkisine ve Doğu Türkistan'daki yayılımına baktığımızda, eğitimin niteliğini artırmak için yeni müfredatlar geliştirilmiş,

Arap harfli ama ses temelli bir alfabe öğretimi benimsenmektedir. Anadilde eğitim teşvik edilirken, Arapça ve Farsçaya dayalı klasik eğitim anlayışı eleştirilmektedir. Din alanında ise halkın İslam'ı daha doğru anlaması amacıyla sadeleştirilmiş dini metinler ve vaazlar sunulmuştur. Ayrıca, hurafelere karşı akılcı bir din anlayışı savunulmuştur. Ceditçilik, Doğu Türkistan'a özellikle Kaşgar, Hoten ve Urumçi gibi kentlerdeki eğitilmiş kesimler aracılığıyla ulaşmaktadır. Bu fikirler genellikle Kazanlı ve Buharalı tüccarlar, öğretmenler ve hacılar sayesinde bölgeye taşınmaktadır. İlk olarak özel okullarda ve camilerde başlayan eğitim reformları zamanla yaygınlaşmaktadır. Yeni usul mektepler kurulmuş, yerel basın ve yayın organları bu hareketin etkisiyle gelişmeye başlamıştır. Ceditçilik, bazı kesimler tarafından coşkuyla karşılanırken, geleneksel ulema ve muhafazakâr halk arasında tepkiyle karşılanmıştır. Yeni usul okullar, bazı bölgelerde eski medreseler tarafından tehdit olarak görülmüştür. Ayrıca Çin yönetimi, bu tür modernleşme hareketlerini potansiyel bir siyasi tehdit olarak değerlendirmiş ve baskıcı önlemler almıştır. Buna rağmen, Ceditçiliğin etkisi Doğu Türkistan'daki modern eğitim ve milli kimlik gelişimi üzerinde derin etkiler bırakmaktadır.

4. Lutpulla Mutellip ve Cedit Hareketi

Lutpulla Mutellip, Tatar okulunda öğrenim gördüğü süre içerisinde aydınlanmacı Kazan Tatarı Abdullah Tukay'ın eserlerinden ve düşünce yapısından etkilenmektedir. (Karaman, 2014) Lutpulla Mutellip, Rus Lisesinde öğrenim gördüğü sıralarda ise Halil Settari ve Enver Nasırı'nin fikirlerinden etkilenerek Pantürkizm akımına ilgi duymuştur. (Kaşgarlı, 2017) Şairin, Pantürkizm'e duyduğu ilgiyi ileriki yıllarda Cedit öğretileriyle harmanlayıp milli uyanışa yönelik ilk hamlelerini gerçekleştirmektedir. Lutpulla Mutellip'in bu hamleleri, yaşadığı devirde ve sonrasında geri kalmış toplumun aydınlanmasına vesile olmuştur. Türkistan aydını Lutpulla Mutellip, eserlerinde Uygur halkının durumu hakkında önem arz eden meseleleri kaleme almış, vatanperverliğin önemine yer vermektedir. Devrin getirmiş olduğu usul-ü cedit ve usul-ü kadîm savaşında Mutellip, usul-ü cedit taraftarı olmuştur. Eserlerinde yeni usul eğitimin faydaları, geri kalmış toplumu ayaklandırma düşüncesi, halkı ve sanat anlayışı, halkın özgün tınıları, tiyatro, şiir, hikâye gibi konuları yenilikçi mazmunlarla kaleme alarak çağın çok ilerisinde bir duruş sergilemektedir. Lutpulla Mutellip, Türkistan coğrafyasına Cedit kıvılcımlarını yayarak halkının aydınlanması için gereken tüm faaliyetlerde öncü olmuştur. Bilhassa eski eğitim sistemini kökten değiştirme ve Türk dünyası çatısı altında yaşayan halkları yabancıların asimilasyon politikalarından kurtarmayı amaç edinmektedir. Esarete karşı özgürlük, zulmete karşı nur, eskiye karşı yeni, kökeni çürümüş kadîm eğitim sistemine karşı ise yeni eğitim reformunu savunmuştur. Şair, usul-ü cedit "nur", usul-ü kadîmi ise "zulmet" tanımlamıştır. Şairin düşüncesinde usul-ü cedit "esaret" ise usul-ü kadîm "özgürlük" olarak yer almıştır. Müslüman toplumun aydınlaşması, modernleşmesi, bilime yönelmesi, cahiliyet barındıran düşüncelerin halkın hafızasından silinmesi, topyekûn yeniden uyanışın gerçekleşmesi amaçlanmaktadır. Lutpulla Mutellip'in Ceditçilik ile ilk tanışması Tatar İlkokulunda eğitim gördüğü süreç içerisinde gerçekleşmektedir. (Kaşgarlı, 2014)

4.1. Ceditçilik ile ilk tanışma: Tatar ilkokulu ve entelektüel etkileşim

Lutpulla Mutellip, 16 Kasım 1922 yılında Doğu Türkistan'ın Sincan Uygur Özerk bölgesi Gulca şehrinde doğmuştur. (Lokman, 2008) Dini eğitim ile büyüyen şair, aynı zamanda çocukluk çağlarında alkış, kargış, halk yırı, destan anlatıları, nahşa, anonim türküler ve geçmiş nesillerden aktarılan ananelerle büyümüştür. Mahalli kültür, Uygur folklorundan beslendiği bazı örf ve adetler, aile terbiyesi, şairin muhayyilesinde toplum eğitiminin bir parçası olmuştur. Ailesinin vermiş olduğu bu terbiye biçimi, bilinçli, yetenekli, milli ahlak anlayışına uygun bir birey olarak yetişmesine vesile olmuştur. (Karaman, 2014)

Bilinçli bir aileye sahip olan Lutpulla Mutellip'in ailesi, onu eski usul eğitim veren Uygur mektebi yerine reform hareketine öncülük eden modern tarzda bir okul olan Tatar İlkokuluna kaydetmişlerdir. Şairin, Cedit hareketine karşı olan ilgisi, bu okulda Tatarca ve Rusça eğitim gördüğü dönem başlamaktadır. Tatar lisaniyatı, Tatar grameri ve Tatarca öğreniminin yanı sıra bu okul, şaire modernizmin, çağdaşlığın,

aklın, ilmin kapılarını açmaktadır. Lutpulla Mutellip'in bu okulda gördüğü eğitim kaide ve kuralları, Batıdan almış olduğu eğitim ve edinmiş olduğu milli ahlak anlayışıyla örtüşmüştür. Şairde, fenin gelişmesi, şairin zihnindeki folklor bilimini daha sistematik, bilimsel ve millet inşasına yönelik bir zemine oturtmasına olanak sağlamıştır. Şair, yeni usul eğitiminden aldıklarıyla folklor bilimine, halk ananelerine, Doğu Türkistan edebiyatına yeni bilgiler yüklemektedir.

4.2. Uygur kültürü ve halkını tanıma aşamasının şekillendiği yer; Güney Sincan

Lutpulla Mutellip'in Doğu Türkistan halkını yakından tanıması Güney Sincan'a çalışmaya gittiği dönemde gerçekleşmektedir. Şair, Güney Sincan'da, halkının etnik özellikleriyle tanışmaktadır. İlkel kurumların eğitim sistemini ne derece çökerttiğine, halk arasındaki totem ve inançların halkın gelişimine ne kadar zarar verdiği tanık olmuştur. Lutpulla Mutellip, bu dönemde halkının yaşadığı siyasi ve sosyal meselelere yakından tanık olmuştur. (Lokman, 2008) Halkının birbirine ne derece benzediğine ne derece ayrıştığına yönelik bir tahlil yapmış; fakirliği, sosyal, siyasi ve dini çöküşü görmüş ve bu dönemde durumun vahametini kavramıştır. Halkının bu durumuna içtenlikle üzülen şair, eserlerinde bu durumu sıklıkla ele almaktadır. Lutpulla Mutellip'e göre Uygur halkını içinde bulunduğu çöküşten kurtarıp aydınlık geleceğe ulaştıracak tek yol Doğu Türkistan'ın eğitim sisteminin topyekûn değişmesidir. Bahsi geçen bu durum da Ceditçilik öğretisinden geçmektedir. Doğu Türkistan halkının bilinçlenmesi, halk ekonomisinin kalkınması yeni usul eğitimin getirmiş olduğu kuvvetle, bilimin ışığında gerçekleşecektir. Bu süreçten sonra şair, halkının bu durumdan kurtulması için çözüm yollarına girişmektedir.

4.3. "Büyük Uyanış": Aydınlanma süreci ve fikirsel sürece doğru ilk adım; Sincan Gazetesi

1941 yılında Sincan Gazetesinde yazarlık yapmaya başlayan Lutpulla Mutellip, savaşın getirmiş olduğu kaos, halkının kritik durumuna karşı yeniden uyanış çabalarını diriltmektedir. Sincan Gazetesinde, Edebiyat Çiçeği isimli bir sayfa düzenleyen Lutpulla Mutellip, burada yazıları ile halkı aydınlatma çabasına girişmiş ve bu ekteki yazılardan dolayı siyasi dönemde zıt kutup taraftarları tarafından hedef gösterilmektedir.

İnkılâpçı söylemlerle yenide doğuşu, vatanseverlik kisvesiyle sarmalayan Lutpulla Mutellip, ilk siyasi faaliyetteki yazı ve söylemlerine, Cedit öğretilerine ve halkının kurtuluş çabalarına bu gazetede başlamıştır. (Lokman, 2008) Türk dünyası içerisinde yer etmiş taassup, kötü zihniyet, esaret, fakirlik, uyuşukluk düzenini bozmak, parçalanmış, bölünmüş Türk dünyasını yeni fikirler, yeni medeniyet düzeni içerisinde aydınlatmak istemektedir. (Lokman, 2008)

1937 yılının ortalarında nur ve zulmet çatışmasını ele alan "Tek Adım Işık" isimli yazısında "Milyonlarca insan 'ya ölüm ya kirüm' diyerek küreş meydanında yumruk sıkıyor. Bu yolda kan dökülecek ve son durağımız helak olacaktır" diyerek siyasi durumun panoramasını tüm içtenliğiyle gözler önüne sermektedir. (Tengritagh Akademiyesi, 2024) Mutellip, İsmail Gaspıralı'nın, Batının yeni ve faydalı fikirlerini öğrenip Müslüman dünyasına yaymak, maarifi yeni usule göre ıslah eylemek gibi Ceditçi, yenilikçi fikirlerini benimsenmektedir. (Arslan, 2016) Doğu Türkistan halkının her cihetten batılılaşması, çağdaşlaşması şaire göre halkının bağımsızlığını ve kalkınmasını sağlayacaktır.

4.4. Hiyel Çan Tilekler ve Şair Togrusida Muveşşeh şiirlerinde "Yeniden doğuş bağlamında umut ve direniş çabaları"

Lutpulla Mutellip, Sincan Gazetesindeki faaliyetlerinden ötürü Gomindan partisi üyeleri tarafından izlenmeye alınır. Gomindan üyeleri tarafından önce Urumçi sonrasında ise Aksu şehriden uzaklaştırılır. Lutpulla Mutellip, Aksu'da olduğu süre içerisinde Sincan Gazetesindeki faaliyetlerine devam eder. Şair, Aksu'daki inkılap taraftarı genç Ceditçileri kendi etrafında toplar. Bu durum Gomindan partisi ileri gelenlerini kızdırır. Lutpulla Mutellip ve Aksu'daki genç Ceditçiler, halkı kin ve nefrete yöneltme, yalan haber yapma gibi çeşitli suçlardan gözaltına alınır. (Baran, 2008) Lutpulla Mutellip, gözaltı döneminden sonra esarete karşı savaş açmaktadır. Halkının fikirlerinde ve yaşam tarzında özgürlüğünü savunmuş,

1944 yılında yazdığı Hiyel Çan Tilekler (Hayal Zinciri Dilekler) isimli şiirinde halkına esaret zincirlerini kırıp özgür bir halk olarak yeniden doğuş aşamalarını gerçekleştirmeleri gerektiğini söylemektedir. (Kardeş Kalemler, 2018) Şair, muhayyilesindeki hayalci dileklerinin bu şiirde gerçeğe dönüşmesini arzulamaktadır.

“1944 yılında yazdığı “Şair Togrusida Muveşşeh” adlı şiirinde de şaire seslenerek halkını yaşamak için savaşılmaya çağırıştır. Haklı mücadelesinde sadece keskin kalemiyle yetinmemiş aynı zamanda Münirdin Hoca, Bilal Ezizi gibi yenilikçi gençlerle birleşerek sonraları “Mutellip Teşkilatı” diye adlandırılacak olan “Uçkunlar İttifakını” kurarak mücadelesine devam etmiştir. Yaşas Üçün Küreş (Yaşamak İçin Savaşmak) şiiri kurmuş olduğu bu teşkilatın manifestosu haline gelmektedir. Bu teşkilat “Üç Vilayet İnkılabı” ile birleşerek çiftçileri silahlı mücadele için ayaklandıracakları sırada Hekim Nur isimli bir şahsın ihbarı üzerine şair ve arkadaşları hapse atılmıştır.” (Kardeş Kalemler, 2018) Şair, hapisanede kaldığı sürede Doğu Türkistan halkının esaretine değinen birçok şiir kaleme almış. Bu süreçte de halkı için susmayıp her türlü tehlikeyi göze almaktadır.

4.5. “Doğu Türkistan Kıvılcımları” teşkilatlanma ve mücadele

1945 yılında Lutpulla Mutellip, Doğu Türkistan Cumhuriyeti hükümetiyle gizli görüşmeler gerçekleştirmektedir. Milliyetçi Çinlilere karşı; dini, milli ve öz benliklerinden koparılmak istenen Doğu Türkistan halkını kaderlerine mahkûm etmek istemeyen Mutellip ve arkadaşları, Doğu Türkistan Kıvılcımları Teşkilatını kurmuştur. (Kaşgar, 2022) İsmail Gaspıralı ve Abdullah Tukay gibi Ceditçi aydınlardan etkilenen Mutellip, dillerini, tarihlerini, dinlerini öğrenmelerinin yasaklandığı öz halkının, üzerindeki bu etnik baskı ve asimilasyon politikasına karşı topyekûn bir savaş içerisine girmektedir. (Tursun, 1998) Örgüt olarak, gizli faaliyet altında buldukları Doğu Türkistan hükümetine “Cuma namazımızda abdest aldık, Cuma namazımızı silseler de onu okuyacağız” diye seslenmişlerdir. (Zaman, 2002) Bu ileti, güçlü bir anlam ifade etmekteydi, bu ifadeden “biz güçlerimizi hazırladık, eğer yeni milli ordunun kuvvetlerine saldırmaya gelerseniz, bize katılmanızı ve orduyu geri getirmenizi bekliyoruz” anlamına gelmektedir. (Tengritagh Akademiyesi, 2024)

4.6. Ceditçiliğin ayak izinde son sözler: “Bu geniş topraklar benim için oldu cehennem, Genç gülümü hazan etti hunhar düşman.”

14 Temmuz 1945 tarihinde Doğu Türkistan ordusu Sincan Uygur Özerk bölgesinde bulunan Aksu şehrine girmektedir. (Zaman, 2002) Savaşa hazırlık yapan Kıvılcımlar İttifakı (Uçkunlar İttifakı), Üç Vilayetler ordusunun silahlı çatışmaya başlamasından sonra “İli, Altay, Tarbagday” bölgelerinin bağımsızlığını kazanması Uçkunlar İttifakını çöküş sürecine sokmuştur. (Yazar, 2007) Kıvılcımlar İttifakı, Gülca’daki Doğu Türkistan Cumhuriyeti ile bir olmayı, Türkistan halkına tüm gücüyle destek olmayı amaçlasa da bu idealleri hiçbir zaman gerçekleştirememektedir. (Aierken, 2020) 18 Eylül 1945 yılında Lutpulla Mutellip ve arkadaşları fikirlerinden ve halkının bağımsızlığını isteme ideallerinden dolayı katledilmiştir. Lutpulla Mutellip, idam edilmeden önce, bulunduğu hücrenin duvarına, kanıyla şu mısraları yazmıştır:

“Bu ken zemin men üçün boldi devzeh

Yaş gülümni hazan etti hunhar kildi kanhor ebleh.” (Emet, 1998)

Bu satırlar, şairin son sözlerinden de fazlasıdır, Doğu Türkistan halkının tarih boyunca vermiş olduğu bağımsızlık mücadelesinin ve trajik sonunun bir hücre duvarına kazınmış tarihsel bir belgesidir. Bu kollektif ağıt, Lutpulla Mutellip’in kişisel bir vedasından ziyade hayallerini, gençliğini, yarım kalmış umutlarını ve hazin sonunu yansıtmaktadır. Kaleme aldığı bu satırlar, Doğu Türkistan’ın bağımsızlık mücadelesinin, Lutpulla Mutellip’in bu davaya canını ortaya koyduğunun, zulüme karşı direnişin sembolüdür.

5. Sonuç

Ceditçilik öğretilerinden yola çıkarak vatanseverlik fikrini yaymaya çalışan, her cihette birçok baskılara maruz kalan, özgürlüğü ellerinden alınan Uygur halkını Pantürkizm, Milliyetçilik adı altında bir çatıda toplamak isteyen Lutpulla Mutellip, halkının özgürlüğü için canını hiçe saymaktadır. Tatar Okulunda okuduğu sırada Abdullah Tukay ile tanışmış ve onun fikirlerinden etkilenmiş, Kırım ve Kazan coğrafyasında hızlıca yayılan Cedit hareketini benimsemiş ve hayatının sonuna kadar usul-ü cedit öğretilerine bağlı kalmaktadır. Kıvılcım Hareketi gibi siyasi bir yapılanma kurma aşamasında ise Rus lisesinde gördüğü eğitim etkili olmuştur. Rus lisesinde Çehov, Gorki, Puşkin, Mayakovski gibi yazarlardan etkilenmiş, bu durum onu genç yaşta siyasi faaliyetlere katmaktadır. Bahsi geçen iki okulda fikirlerinin asıl babası olarak, Uygur şair Enver Nasırı'yi görmektedir. Şairin, milliyetçilik akımını, Pantürkizm akımını benimsemesinde Mutellip Merup, Halil Settari, Enver Nasırı etkili olmuştur. Pantürkizm akımının etkisiyle mektep yıllarında Duvar Gazetesinde usul-ü cedit ile Uygur folklorunu sentezleyip milli şiirler kaleme almaktadır. Urumçi'de bulunan Bölge Öğretmen Okulu'nda yeni usul eğitimin, usul-ü cedit öğretilerinin tüm ilminden faydalanmaktadır. Tercümanlık görevi dolayısıyla gittiği Güney Sincan'da Uygur Halkını, siyasi, sosyal, eğitim ve kültür açısından incelemiş ve halkı için silahlı mücadeleye girmeye kara vermiş ve milli bir mücadele başlatarak arkadaşları Bilal Ezizi ve Müniridin Hoca ile milli uyanışa yönelik siyasi hamle için Doğu Türkistan Kıvılcımlar İttifakını kurmuştur. Doğu Türkistan halkının uyanış ideolojisi için kurulan bu teşkilat, Doğu Türkistan halkının sadece siyasi yönden değil aynı zamanda eğitim, sosyal ve kültürel yozlaşmadan kurtuluşun da bir reçetesi olarak görülmüştür. Türkistan sahasında Ceditçilik kıvılcımını ateşleyerek, Pantürkizm, Turan ve milliyetçiğin ışığını yaymaya çalışmışlardır. Yenileşme ve ıslahat isteyen, Çin yönetimine karşı baş kaldıran Mutellip ve arkadaşları, yaşadığı topraklarda Cedit devri başlatmak isteseler de birçok baskılara ve iftiralara maruz bırakılmışlardır. Bunun Lutpulla Mutellip'in sarf ettiği bu son sözler, devrin siyasi panoramasını gözler önüne sermektedir. Şair, devrindeki tüm siyasi baskılarına rağmen ideallerinden vazgeçmemektedir. Vatani ve idealleri uğruna ölümü göze almaktadır. Bunun sonucunda hapse atılan Mutellip ve dört arkadaşı hakkında Çin hükümeti tarafından idam iddianamesi hazırlanmıştır. 18 Eylül 1945 günü Mutellip, ailesi ve arkadaşları Müniriddin Hoca, Bilal Ezi, Abdullah Rozi ile birlikte Kıvılcımlar Teşkilatının 13 üyesi birçok suçlamalarla idam edildi. Mutellip dahil 18 yakını naaşları parçalanarak, birçok yerlere gömülmüştür. Lutpulla Mutellip, idam edilmeden önce "Özgürlüğümüzü korumak için mücadeleye devam edeceğiz, bu mücadele hiçbir zaman durmayacak" demektedir.

Lutpulla Mutellip ve ailesinin öldürülmesinden beş sene sonra Sincan Uygur Özerk bölgesi Söyümük ileri gelenlerinin cesedi aranmaktadır. Çevrede arama yapan halk, akrabalarının cesetlerini tespit etmektedir. Binlerce parçaya bölünmüş ceset, beş yıl sonra uzuvları eksik olarak mezara konulmuştur. Lutpulla Mutellip'in naaşı 1982 yılında Sincan Uygur Özerk bölgesi Aksu şehrindeki bir mezarlığa defnedilmiştir.

Kısacası Lutpulla Mutellip, Doğu Türkistan'daki Ceditçilik hareketinin toplumsal ve kültürel düzlemdeki en güçlü temsilcilerinden biri ve reformist dönüşümün edebiyat ve düşünce alanındaki en parlak yüzlerinden biri olmuş; yazdığı şiirlerde halkın özgürlük arzusunu, kültürel bağımsızlığını ve direniş ruhunu dile getirmiştir. Onun eserleri, bireysel hak ve özgürlükleri, halkın aydınlanmasını ve emperyal baskılara karşı koyma çağrısını barındıran bir düşünce manifestosuna dönüşmüştür. Onun şahsında birleşen sanatçı, entelektüel ve mücadeleci kimlik, Doğu Türkistan halkı için bir umut ve direniş sembolü hâline gelmiştir. Çin hükümetinin baskıları ve idam kararına rağmen ideallerinden vazgeçmemesi, onun Ceditçi düşünceye olan sarsılmaz bağlılığının göstergesidir. Mutellip'in hayatı, Doğu Türkistan'da Ceditçiliğin sadece bir eğitim hareketi olmadığını, aynı zamanda milli kimliğin ve toplumsal direnişin taşıyıcısı olan güçlü bir ideolojik damar olduğunu ortaya koymaktadır. 1945'te idam edilmesine rağmen, onun düşünceleri, Doğu Türkistan halkının hafızasında yaşamaya devam etmiş; özgürlük, direniş ve aydınlanma mücadelesinde ilham kaynağı olmuştur. Bu bağlamda Lutpulla Mutellip'in mirası, sadece bir

edebiyatçının değil, aynı zamanda Cedit düşüncesinin Doğu Türkistan'daki taşıyıcısı ve şehidi olarak değerlendirilmelidir. Milliyetçi fikirleri, özgürlükçü anlayışı, Ceditçi olması sebebiyle Çin hükümeti tarafından 23 yıllık yaşamına son verilen şairin, toplumuna ve Türk Dünyasına kattıkları paha biçilmezdir.

Kaynakça

- Aierken, M. (2020). *20. yüzyıl Uygur edebiyatının önemli temsilcilerinin hayatı, eserleri ve edebi kişiliği* [Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.
- Ahmetbeyoğlu, A. (2017). *1937-1942 yılları arasında Doğu Türkistan idaresinde Sovyet etkisi. (s. 481). Ekim 1917 Sovyet İhtilali'nin Yüzüncü Yılında Türk Dünyasındaki Bağımsızlık Fikri ve Siyasi Hareketler Uluslararası Sempozyumu*, İstanbul, Türkiye.
- Arslan, M. (2016). Gaspıralı İsmail Bey'in eğitim reformu ve Usulü Cedit: Gaspıralı İsmail Bey'in yaşam öyküsü ve Türk fikir dünyasına etkileri. *Gau Journal of Social and Applied Science*, 8, 21-40.
- Baran, L. (2008). Lütpulla Mutellip'in hayatı, sanatı ve eserleri. *Bilig*, 44, 173-194.
- Çakırcılar, A. (2017). *Türklerin kurultay mücadelesi: 1905-1917 Müslüman kurultayları*. Akademia (s. 17).
- Çalışkan, İ. (2012). *20. Asırda Asya'da din politikaları: Çarlık Rusya ve Sovyetler Birliği hakimiyetinde belirleyenler ve belirlenenler, Bölgesel ve küresel politikalarda Orta Asya, Türkistan*. Ankara: İSAM.
- Çelik, R. (2022). *Rusya Cedit hareketi ve Rızazeddin B. Fahreddin'in fıkıh anlayışı*. Kitabe Yayınları.
- Devlet, N. (1999). *Unutturulan Türkçü, İslamcı, modernist İsmail Gaspıralı*. Başlık Yayın Grubu.
- Erkin, E. (1998). *Çağdaş Uygur şiiri antolojisi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Hekim, A. (2015). *Hamdullah Muhammed Tarım'ın Türkistan tarihi-Türkistan 1931-1937 İnkılâp Tarihi adlı eserinin tenkitli transkripsiyonlu neşri*. [Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü].
- İnayet, A. (2022). Doğu Türkistan'da Ceditçilik hareketi ve bu hareketin önemli temsilcileri. *Düşünce Dünyasında Türkiz*, 3(17), 199-214. <https://www.tarihistan.org/dogu-turkistan-da-ceditcilik-hareketi-ve-bu-hareketin-onemli-temsilcileri-prof-dr-alimcan-inayet/16009/>
- Kalkınç, H. (2011). *Sultanğaliyev*. İmge Kitabevi.
- Karaman, A. (2014). Uygur şairi Lutpulla Mutellip. *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi* (3), 101-115. https://dergipark.org.tr/tr/pub/uygur/issue/30035/324306#article_cite
- Kardeş Kalemler. (t.y.). *Lutpullah Mutallip*. <https://kardeskalemler.com>
- Kasimov, Y. (2010). Ceditçilik (Bazı Mülâhazalar). *Gazi Türkiyat*, 1(6), 335-361.
- Kasimov, B. (1993). Ceditçilik, millî uyanış ve Özbek filolojisi meseleleri (V. S. Yelok, Akt.). *Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi*, 2(1), 105-114.
- Kaşgarlı, A. (2017). *Çağdaş Uygur edebiyatı tarihi*. Gazi Kitabevi.
- Kaşgarlı, R. (2014). Çağdaş Uygur edebiyatı ve onun geleceği. *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, 3, 129-145.
- Kaşgarlı, R. (2022). *Lutpulla Mutellip şiirlerinin til alahdiliki heqqide*. Dünya Uygur Yazarlar Birliği, 219-273.
- Kılıoğlu, M. E. (2019). Çarlık Rusyasında Ceditçilik/Yeni Usul Hareketi. *Journal of Awareness*, 4(1), 65-90.
- Tengritagh Akademiyesi. (2024, Ocak 9). *Ot yürek şair, vetenperwer ve milletperwer inqılâpçı Lutpulla Mutellip*. <https://tengritagh.org/2024/01/09/ot-yuerek-shair-wetenperwer-we-milletperwer-inqilapchi-lutpulla-mutellip/>
- Tuna, A. (2012). *Doğu Türkistan'da asimilasyon ve ayrımcılık*. İHH İnsani Yardım Vakfı Araştırma Yayınları.

Tursun, E. (1998). Lutpulla Mutellip ve unin keçürilmişleri. *Vikipedi*.
https://az.wikipedia.org/wiki/Lutpulla_Mut%C9%99llip

Uçan, M., & Demirtaş, B. (2022). Ceditçilik ve Rusya Türkleri'nin bağımsızlık hareketlerine etkisi. *Near East Historical Review*, 12(2), 107–124.

Yazar, T. (2007). Ortaçağ Anadolu Türk mimari bezemesinde vakvak üslubu. *BİLİG Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 42, 1–33.

Zaman, N. (2002). *Uygur Hazirgi Zaman Edebiyati Tarihi*. Sincan Halk Neşriyatı.

Makale Bilgi Formu

Yazarların Katkıları: ÖA: Çalışma fikrinin oluşturulması, veri toplanması, kaynak taraması, makale başlıkları ve başlıkların içeriği, makale sonucunun yorumlanması, makale yazımı ve yayınlama süreci; ÖÇ: Çalışmanın tasarımı, makale kaynak taraması, makale üzerine eleştirel inceleme, sonuçların yorumlanması kısımlarına katkı sağlamıştır.

Çıkar Çatışması Bildirimi: Yazarlar tarafından potansiyel çıkar çatışması bildirilmemiştir.

Yapay Zeka Bildirimi: Makalenin analiz kısmında, kaynakça düzenleme kısmında, metinde anlamlı bir bütün oluşturma, konuyu bütünleştirme ve özetleme kısımlarında ChatGPT yapay zeka aracından destek alınmıştır.

İntihal Beyanı: Bu makale iThenticate tarafından taranmıştır.